

СВЕТИ САВА КАО ПИСАЦ И НАСТАВНИ ПРИСТУП ЊЕГОВОМ ДЈЕЛУ

Наставни планови и програми за основне школе и гимназије у Републици Српској предвиђају јединице посвећене дјелу Светога Саве. По правилу се чита одјељак из *Житија јосифина Симеона*. У овом раду пружају се основне информације о књижевној дјелатности Светога Саве које би наставнику могле бити од помоћи за свеобухватнију припрему наставне јединице. Потом се дају сугестије за обраду изабраних одјељака Савиног текста.

Кључне ријечи: Српска средњовјековна књижевност, Свети Сава, *Житије јосифина Симеона*, наставна обрада.

1 Хронолошки оквир Савиног дјеловања.¹ Како у свом есеју, говорећи о Светоме Сави, биљежи Милан Кашанин, „при дефинисању његове личности, разматрању његове активности и обележавању његовог књижевног рада, прво што треба имати у виду, то је да је он владарски син” (1990: 112). Та је чињеница надаље условила читав низ последица које су битно утицале на развијање лика првог српског именованог познатог писца и националног светитеља. Српска држава Стефана Немање доживљавала је свој узлет у другој половини 12. вијека. Намлађи владарски син, принц Растко, рођен је око 1175. године. Имао је двојицу старије браће – Вукана и Стефана (потоњег „првовјенчаног” краља и такође значајног српског писца). Стасајући у православној породици окренутој византијским духовним вриједностима, принц Растко је већ ту могао црпсти основе науке за којом ће кренути. Како су то предвиђали добри обичаји, чим је узрастао, младом племићу одијељен је дио земље којом је имао управљати, учећи се и владарским дужностима. Године 1190. на управу је добио Хум. Ту се није дуго задржао, јер га повјерена му дужност није интересовала. Насупрот очекивањима, Растко је 1191. или 1192. године побјегао на Свету Гору, гдје је примио монашки по-

* danijel.dojcinovic@flf.unibl.org

¹ За детаљнији увид у историјске околности владавине Стефана Немање и Стефана Првовјенчаног видјети: ИСН I 1981, Ђирковић 1995, Бујало 2016.

стриг у руском Манастиру Светог Пантелејмона (Стари Русик), одакле прелази у чувени грчки манастир Ватопед. Тамо је 1192. године замонашен. Добио је име Сава по Светом Сави Јерусалимском. Одбивши позив родитеља да се врати у Србију, Сава се подвизавао на врло строг начин. Истим путем на крају су пошли и Стефан Немања и супруга му Ана. Замонашили су се 1196. године, узимајући имена Симеон и Анастасија. До следеће године Симеон је боравио у својој задужбини Студеници, а 1197. године придружио се сину Сави у манастиру Ватопеду. Тамо су боравили све до 1198. године, када је уз дозволу византијског цара Алексеја III Анђела, основан Хиландар – први и једини српски манастир на Светој Гори. Остарјели Симеон уз велику помоћ сина Саве саставио је *Оснивачку повељу манастиру Хиландар*. Свети Симеон упокојио се у Хиландару 13. (26) фебруара 1199, о чему је Сава по свему судећи одмах извијестио српски двор. Исте године Сава је у Кареји, својеврсном административном средишту Свете Горе, подигао посницу за подвизавање мањег броја изабраних монаха (свега два-три). Позната је као Карејска (ис)посница и за њу је Сава саставио правила живота – *Карејски шийик*. Посао уређења манастирског живота чекао га је и у Хиландару, те је одмах саставио и *Хиландарски шийик*. Године 1203. Сава је прошао прва два свештеничка степена, јер је рукоположен за ђакона, а потом и за јеромонаха. Убрзо је одликован и достојанством архимандрита. То је вријеме Четвртог крсташког рата, у којем 1204. године крсташи заузимају Цариград, а византијски цар и васељенски патријарх привремено се склањају у мјесташце Никеју. Због метежа узрокованих недоличним и нехришћанским понашањем крсташа, али по свему судећи и због унутрашњег сукоба између браће Вукана и Стефана Првовјенчаног, Сава је одлучио да мошти Светог Симеона пренесе у Србију. То је учинио 1207. године, од када борави у Студеници. Једнако као и у Кареји и Хиландару, пред Савом је био задатак сређивања правила манастирског живота у очевој задужбини. Тако је врло брзо настао *Студенички шийик*, чији уводни дио представља *Жишије јосјодина Симеона*. Између 1210. и 1215. године Свети Сава био је игуман манастира Студеница, након чега се вратио на Свету Гору. И даље је био од велике помоћи брату краљу Стефану Првовјенчаном, савјетујући га и помажући у државним пословима. Србија је 1217. године постала краљевина, а већ 1219. године Сава је путовао у Никеју, да од византиског цара и васељенског патријарха измоли аутокефалност (самосталност) за Српску Цркву. У томе је успио. Уз благонаклон став цара Теодора I Ласкариса, васељенски патријарх

Манојло Сарантен Харитопул произвео је Саву у архиепископа, а Српску Цркву на достојанство самосталне архиепископије. Архиепископу Сави предстојало је уређење Цркве. Због тога је саставио *Закономправило (Номоканон)*, јединствено законодавно дјело које је обухватало свјетовно и канонско (црквено, духовно) право. Уочи Спасовдана 1220. године на великом сабору у Жичи одржао је чувену бесједу сачувану у *Жичију Светиота Саве* које је написао његов ученик Доментијан. *Жичка бесједа* представља основу Савиног богословља. Када је средио црквене прилике, ариепископ Сава пошао је на прво поклоничко путовање у Свету Земљу (1229–1230). По повратку у Србију задржао се још кратко на архиепископском трону, који је 1233. или 1234. предао свом ученику Арсенију Сремцу, другом српском архиепископу. Исте године упутио се на друго поклоничко путовање, овога пута обишавши поред Свете Земље и Александрију, Синај и Антиохију. Преко Цариграда и Бугарске запутио се назад у Србију. Упокојио се у Трнову 14. јануара 1235. године, гдје је и сахрањен. Његов синовац краљ Владислав пренио је стричеве мошти у своју задужбину манастир Милешеву, гдје су почивале до 1594. године, када их је на Врачару поред Београда спалио Синан-паша.

2. СВЕТИ САВА КАО ПИСАЦ.² Сачувани су следећи текстови који су дјела Светога Саве или се доводе с њим у везу: *Оснивачка повеља манастира Хиландара, Карејски тийик, Хиландарски тийик, Служба Светиом Симеону, Сјугенички Тийик* (унутар којег је *Жичије јосјодина Симеона*), *Указ за држање Псалтира, Законравило и Писмо сјугеничком иџману Сиригону*. Треба имати на уму да се суштина књижевног стваралаштва у средњем вијеку не разумијева на исти начин као у модерном добу. Средњовјековно дјело тежи утилитарности, корисности, и то понајвише оној која погодује спасењу душе. Заиста је лијепо само оно што је корисно, али је исто тако корисно само оно што упућује на спасење. Због тога су свештени текстови били прворазредна литература (*Светио џисмо*, а унутар њега понајвише *Псалтир*), а потом житија светих и други богословски усмјерени списи који су средњовјековном човјеку свједочили божанску истину у складу са којом је настојао да живи. Јер, не треба заборавити, „ако уопште постоји тип који би се могао искључити из приказивања

² Најдоступнија су издања дјела Светога Саве са веома информативним предговорима Димитрија Богдановића (СВЕТИ САВА 1986, СВЕТИ САВА 2008), Љиљане Јухас Георгиевске (СВЕТИ САВА 2000, СВЕТИ САВА 2001, СВЕТИ САВА 2003, СВЕТИ САВА 2005, СВЕТИ САВА 2009, СВЕТИ САВА 2012) и Томислава Јовановића (СВЕТИ САВА 1998, СВЕТИ САВА 2010, СВЕТИ САВА 2018).

средњовековног човека, то би био тип суштинског неверника, онај који ће се касније називати слободоумним, слободним мислиоцем, атеистом” (Ле Гоф 2007: 7–8). Богословље није било тек пука академска дисциплина одвојена од живота. Оно се, штавише, није ни доживљавало као нешто засебно, није се проблематизовало као такво. Било је свеприсутно и прожимало је све животне области. Због тога се никако и не може искључити из процеса разумијевања средњовјековних дјела као ни из њиховог тумачења. Појам књижевности у средњем вијеку простире се и на данас не-књижевна подручја (попут законодавства или историографије).

Најстарији сачувани текст који се може довести у везу са Светим Савом јесте *Оснивачка повеља манастира Хиландар* из 1198. године. Иако се као потписник наводи Свети Симеон, мало је вјероватно да је он и аутор текста. Узимајући у обзир Савину потоњу дјелатност, вјероватнијом се чини претпоставка да је и овај документ његово дјело. Или је бар у великој мјери Сава учествовао у његовом састављању. Невелики текст говори о томе како је Стефан Немања Божјом вољом постао владар, како је добро владао, замонашио се и отишао на Свету Гору, гдје је подигао манастир Хиландар. Даље се казује која то села и имања прилаже новооснованом манастиру, а што се утврђује завршном клетвом и потписом. Оригинални документ чуван је у Хиландару до 1896, када је са *Мирослављевим јеванђељем* поклоњен краљу Александру Обреновићу. Данас се сматра изгубљеним, јер је нестао у Првом свјетском рату.

Карејски шийик Сава је саставио 1199. године. Представља писано правило живота у Карејској (ис)посници. И данас се у Хиландару чува примјерак исписан на дугачком свитку пергаменту за који се вјерује да је Савин аутограф. Ако се не ради баш о аутографу, онда је сигурно у питању препис који је настао под Савиним надзором.

Хиландарски шийик сачињен је исте године кад и *Карејски*, али послије њега. Знатно је детаљнији, јер се њиме усклађује живот великог броја монаха и дају правила устројства манастира. У његовој основи је типик Манастира Богородице Евергетиде у Цариграду, у којем је Сава боравио приликом својих одлазака у престоницу и који је јако цијенио. Али се не ради о простом преводу, већ о детаљној преради, тј. о прилагођавању условима живота српских монаха у Хиландару. Значајно је напоменути да се већ у овом документу дају назнаке животописа Светог Симеона, али у свега неколико параграфа.

Писање дијелова *Службе Светиом Симеону* Сава је засигурно почео у Хиландару. Али је химнографско дјело посвећено оцу, а којим је Свети

Симеон уведен у циклус богослужења, Сава завршио у Србији. У питању је текст намијењен појању на богослужењу, а писан према правилима и традицији химнографије православне Цркве. То је прво дјело ове врсте састављено у част једном светом Србину. По својој структури оно није компактно. Представља збирку пјесничких текстова који се умећу на за то предвиђена мјеста на богослужењима која имају свој утврђен поредак.

Сћуденички шийик, попут *Хиландарској* (чијом прерадом је и настао по Савином доласку у Србију), представља збирку прописа којим се устројава живот у манастиру Студеница. За разлику од свог хиландарског узора, у *Сћуденичком шийику* постоји много опширнији опис живота манастирског ктитора – Светог Симеона. Иначе је у Византији постојао обичај да се на почетку манстирског типика говори о ономе ко је манастир подигао, како би се међу монасима чувала успомена на ктитора. То је на овом мјесту учињено веома успјешно, па се о уводној глави *Сћуденичкој шийика* може говорити као о засебном дјелу – *Жишију јосиодина Симеона*. Овај текст представља гранични моменат српске књижевности и „иде међу најсадржајније и најбоље написане списе на српском језику. Он је светске вредности” (Кашанин 1990: 111–112). О њему ће више ријечи бити у наставку.

Дискутабилно је да ли је *Указ о држању Псалтира* Савино дјело или не. Већина истраживача га тако доживљава, јер садржи многе подударности са *Хиландарским шийикум*. Нема података када је могао настати. Невеликог је обима и монасима даје додатна упутства за читање старозавјетних псалама.

Закономправило (Номоканон) најопширније је Савино дјело и јединствен је споменик српске духовности, законодавства, језика и српске културе уопште. Сава је на путу из Никеје, како извјештава његов ученик Доментијан, а пошто је издејствовао аутокефалност Српске Цркве, у солунском манастиру Филокалу довршио збирку свјетовног (номос) и духовног (канон) законодавства, како би устројио новоустановљену архиепископију. Ово несвакидашње дјело дуго је служило као основни законски акт не само међу Србима, већ и међу другим словенским народима.

Писмо сћуденичком игуману Спирidonу сачувано је у познијем препису у којем су, по свему судећи, спојена два Савина писма која је послао са неког од својих поклоницких путовања на истоку (вјероватно са другог). Сава се у њему пријатељски обраћа Спирidonу, игуману манастира Студеница, извјештавајући га о свом доспијећу у Јерусалим и молећи за помињање у молитвама. Писмо је на моменте интонирано веома лично.

Списатељски рад Светога Саве производ је процеса већ до његовог времена изграђене српске писане традиције. Језик којим Сава пише је сте српкословенски, књижевни језик српског средњовјековља, вијековима послје усавршаван и дотјериван како би био способан пренијети и најумније поруке православног богословља. Како не треба заборавити да је Сава владарски син, једнако не треба заборавити да је Сава светогорски подвижник. Светогорска монашка духовност превладала је, успијевајући да дворско образовање искористи на најбољи могући начин, те да од Саве направи пожртвованог дјелатника, самосвјесног и одговорног у довољној мјери да на себе преузме читав низ крупних културолошких искорака. Тако се за личност Светога Саве вежу богословска дјелатност, ктиторска, законодавна, литерарна, Сава је и оснивач научне медицине међу Србима (типцима су прописане болнице у Хиландару и Студеници), највећи средњовјековни путник, дипломата и – светитељ. С друге стране, народна традиција на лик Светога Саве гледа поприлично упрошћено, свдећи га на раван пучког харизматика којем се приписује врло практичан опсег дјеловања (нпр. Сава учи људе да саграде прозор, проналази им воду и сл.). Тиме је велики подвиг овог „првог међу Србима” готово банализован, те се и његова наставничка и просвјетитељска дјелатност поистовјећују са дјелатношћу каквог сеоског учитеља. Просвјетитељство Светога Саве и његово наставниковање има везе само са свједочењем праве вјере, а не са просвјетним ангажманом у модерном смислу ријечи (Дојчиновић 2018). Србија из доба Светога Саве није имала школе и училишта која би наликовала данашњим (Лексикон 1999: 764–766). Основно знање које се ширило је познање Истине (са великим и), тј. познање Бога. Због тога је и разумијевање Светога Саве као учитеља у учioniци криво и погрешно, а развијено ван консултовања изворних средњовјековних свједочанстава, понајвише на основу фолклорних прича које су далеко од истине.

3. Дјела СВЕТОГ САВЕ У НАСТАВНИ ПРОГРАМИМА. Упутно је правити разлику између присуства Светога Саве у наставни програмима уопште од присуства његових дјела, тј. њега као писца. Јер Сава је и књижевни лик, те се и у тој улози појављује међу текстовима у настави. То се посебно односи на усмену (фолклорну) традицију, али такође и на ауторске текстове све до модерног доба (Половина 2016: 53–57). На списку лектире за ученике 8. разреда стоји: „Свети Сава у српској књижевности (избор из народног предања и умјетничке поезије о Св. Сави)”. Међутим, анализа

такве грађе одређена је методичким специфичностима рада са фолклорном, односно модерном књижевношћу и није предмет интересовања овога рада.

Важећим наставни програмом предвиђено је да се српска средњовјековна књижевност изучава у 8. разреду основне школе (МПСЈ), као и у 1. разреду гимназија (НПГ 2011: 20). Колико нам је познато, изучавање средњовјековне књижевности није заступљено у средњим стручним школама.

Основношколски приступ подразумијева упознавање са периодизацијом књижевности уз читање илустративних одјељака, како би се ученик упознао са кључним чиниоцима епоха и праваца од антике до новог доба. Предвиђено је да се српска средњовјековна књижевност представи у односу на савремену, као и да се укаже на језик, стил и ликове који се у њој јављају. С друге стране, како је наведено у исходима учења, ученик би морао бити способан локализовати текстове који су програмом заступљени, па самим тим и Савино дјело *Житије господина Симеона*, чији се одломак препоручује.

Гимназијски програм је конкретнији и детаљнији када је у питању српска средњовјековна књижевност. Она представља засебну цјелину и тежиште је на поетици: упознавање са књижевним жанровима, тематиком, стилем и везама са народном књижевношћу. Посебна се пажња посвећује жанру житија („биографије”), те њиховом културно-историјском и политичком контексту. Као узоран садржај за читање опет је изабрано Савино *Житије господина Симеона*, али овога пута наставницима није остављена слобода у одабиру одјељка, већ се упућују на то да као наставну јединицу обраде опис болести и смрти Светог Симеона. А као наставни предмет са којим је предвиђена корелација наводи се Историја.

4. Савино *Житије господина Симеона* и настава. Невелик по свом обиму, животопис Светог Симеона врло је погодан за наставну обраду. Средњовјековно доба није познавало званични чин проглашења некога светим. Ослушкивао се и пратио спонтани развој култа у народу, што је некада могло добити и свој подстицај од стране двора и црквене јерархије (као у случају Светог кнеза Лазара). Прослављање Светог Симеона почело је већ у Хиландару, о чему извјештај доноси Савин хагиограф Доментијан. Он каже, описујући прву годишњицу од упокојења Симеоновог, да је из његових моштију потекло мирисно, чудотворно миро од кога су се лијечили болесни, те додаје:

„А сви преподобни и праведни оци, свети сабор Пресвете Богородице Светогорске, видевши славу Божју и чудеса Светога, која сатвори Бог са њиме, написаше га у ред светих великих преподобних отаца, још и чудотвораца, и поклонилише се њему као и свима светима Богом прослављеноме на небу и на земљи. И свршивши свету божаствену литургију, сатворише празник Светом Симеону, Новом Мироточцу, и приложише њега к светом Симеону Богопримцу, да им се заједнички празник празнује у један дан. И благословише богоносног оца нашег кир Саву да му напише каноне и стихире и његова чудотворења” (ДОМЕНТИЈАН 2001: 137, 139).

Овај навод свједочи о још неколико битних ствари: Сава је *Службу Светиом Симеону* зачео већ у Хиландару (канони и стихире), вјероватно је већ на уму имао и житије (чудотворења), а као датум прослављања Симеона Српског узет је дан прослављања Светог Симеона Богопримца – 3. фебруар по јулијанском, односно 16. фебруар по грегоријанском календару. Данас је датум прослављања Светог Симеона Мироточивог 26. фебруар по грегоријанском календару (односно 13. фебруар по „старом”, јулијанском календару), што је дан у који је, према Савином свједочењу у житију, Свети Симеон преминуо. Како је *Студенички титијик* писан у Србији, гдје култ Светог Симеона послјије преношења моштију 1207. године још увијек није заживио као на Светој Гори, Сава га нигдје у житију и не назива светитељем, већ досљедно „господином”. Ту лежи и одговор на питање зашто је убрзо други Немањин син, првовјенчани српски краљ Стефан, написао још једно житије њиховог оца, али овог пута са наглашавањем очевог светитељства. *Житије јосјодина Симеона* Стефана Првовјенчаног настало је по развоју култа и у Србији.

Структура *Житија јосјодина Симеона* почива на двама битним догађајима. Први јесте Немањино напуштање престола 1196. године, а други је његова смрт 1199. године. Отуда и два приповједна усмјерења: о Немањи се говори као о владару, а затим као о монаху. Међутим, Сава не нуди детаљне биографске податке о оцу, нарочито када је у питању „владарски” дио. Много више ће их бити у дјелу Савиног брата Стефана Првовјенчаног. Такође је изостао реторски интониран увод, омиљен у византијској традицији пространих житија. Одмах се говори о манастиру, унутар чијег типика се налази, те се каже како је Студеница била „пусто ловиште зверова” (СВЕТИ САВА 1986: 97), које је Немања уредио и од тога начинио манастир. Ово наизглед неупадљиво мјесто показује Савину укоријењеност у монашкој духовности која је од најранијих времена у

пустињи видјела не уточиште и мјесто скривања од овога свијета, већ мјесто подвизавања и борбе са демонима који тамо обитавају. Због тога је и онајвећа похвала изречена у част Светог Антонија Великог (који се сматра оснивачем монаштва) још у 4. вијеку, када му се у житију при знаје како је својим подвигом довео до преображаја и „пустиња је поста- ла као град насељена монасима” (Атанасије Александријски 2014: 103).³ Немањина владавина је од Бога, уз чију је помоћ био на челу државе 37 година. Сава наглашава да не пише све што зна да се, како каже, „не умноже речи” (СВЕТИ САВА 1986: 99), тј. да не би био сувише опширан. Када је испунио владарско послушање и у потпуности уредио државу, Немања је одлучио да се повуче, увиђајући да је окренутост ка овом свијету излишна и да је живот само „сенка и сан” (СВЕТИ САВА 1986: 101). Ријечи које Сава употребљава описујући пролазност живота позајмљене су из православног обреда опијела, у коме се нарочито инсистира на овоземаљској пропадљивости. Цитатност је уједно и веома карактери- стична црта средњовјековних житија и оновремених дјела уопште. Ау- тор је у сопствени текст без задршке уткивао све што је знао, не водећи рачуна о томе да ли су то наводи из туђег текста. Јер нагласак је, подсје- тимо се, на употребљивости текста, а не на стваралачком поступку, ори- гиналности, ауторском начелу и сл.

Стефан Немања престо је званично оставио на државном сабору пред окупљеним великашима, и то средњем сину Стефану Првовјенча- ном. Знајући да тиме крши обичај по којем прворођени син има насли- једити оца и да би то могло довести до негодовања и неприлика, Немања у моменту напуштања великожупанског трона синовима држи бесједу о братској љубави и исправном понашању. Ражалошћена породица и вла- стела испратили су Симеона (Немању) у манастир Студеницу, а његову супругу Анастасију (Ану) у манастир Пресвете Богородице у Рас. Тим описом Сава завршава један сегмент овог житија: показан је Симеонов пут од владара до монаха.

Већ наредним одјелком Сава отпочиње други, монашки дио Симео- новог животописа, и то помињући себе и свој одлазак на Свету Гору. То је послужило као мотивација Симеоновог преласка из Студенице, јер је жудио да се састане са сином. На Свету Гору је стигао 1197. године. Опет Сава не описује детаљно очев живот на Светој Гори, већ у кратким црта- ма даје информације о томе да је Симеон испрва дошао у Ватопед, те да

³ Детаљније о концепту шуме и пустиње у средњем вијеку видјети у: Le Goff 1999: 73–88.

је потом измолио од византијског цара дозволу да оснује српски манастир (Хиландар), у који су обојица прешли. На овом мјесту Сава даје краћи опис Свете Горе као рајског крајолика (типизиран опис), на шта ће се касније угледати краљ Стефан Првовјенчани и опис искористити у својој *Хиландарској повељи*. Одмах потом Сава прелази на опис побољвања и смрти Симеонове, која је дата са многим појединостима. Потом слиједи сажетак Симеоног живота, молитва и поука монасима (односно онима који читају).

4. 1. Одломак за основношколску обраду: Немањина бесједа приликом повлачења са трона. Како за основну школу није прецизно назначен дио житија који би се обрађивао са ученицима, сматрамо бар из два разлога упутним да то буде Немањина бесједа приликом напуштања великожупанског престола. Први разлог јесте што је опис смрти Светог Симеона превиђен као обавезан текст у програму за гимназије. А други нам се чини на овом узрасту још и претежнијим. Основна школа нагласак има на васпитању (у односу на образовање). Васпитни моменти лакше се илуструју преко овог одјелка Савиног текста неголи преко описа Симеонове смрти.

Како је већ напоменуто, специфичне су околности постанка ове бесједе. Симеон је имао на уму потенцијални сукоб међу браћом, те им је дао савјете како да живе. Међутим, ови савјети су универзални и премашују околности у којима су настали. Увелико су цитати из *Светиої писма*, али вјешто одабрани и добро укомпоновани.

Које су то вриједности које Симеон предочава синовима? Прва је богобојажљивост, тј. живот у складу са Богом. Ко тако живи, казује Симеон, живјеће дугим и задовољним животом. Потом их упућује на милостињу и вјеру. Милостиња је била јако цијењена врлина у средњем вијеку, али није ништа мање неопходна ни данас. Тим прије јој треба дати на значају, јер је у међувремену доминантна одгојна линија постала окренутост ка себи, самољубље и тзв. индивидуални развој без претјераног освртања на ближње. Потом Симеон поучава како треба свакоме мислити добро. Егоизам и самодовољност опет су на мети Симеонове осуде, јер синовима савјетује да се претјерано не уздају у сопствене способности, већ да им узданица буде Бог. Централна порука бесједе је „да љубите брат брата, не имајући међу собом никакве злобе” (СВЕТИ САВА 1986: 103).

Наставник би на почетку часа требало да поразговара са ученицима о Светоме Сави и да их упита о ономе што су већ о њему учили из Пра-

вославне вјерованауке и Историје. Сматрамо да не би требало залазити у детаље из Савиног живота, будући да је о томе било ријечи на помену-тим предметима, већ би пажњу ваљало усмјерити на сам текст. Предста-вљајући укратко *Житије јосїодина Симеона*, наставник може у неколико реченица подсјетити ученике на Симеонов пут од великог жупана до монаха и светитеља. Када се историјски (али у најкраћим цртама) одре-де писац, дјело и лик, потребно је локализовати сам текст, тј. појаснити контекст у којем Симеон изговара бесједу.

Сама по себи бесједа је подстицајна за даљи разговор о неколиким темама које би почивале на појединачним исказима у тексту. На при-мјер: „Милостиње и вера нека вас не остављају, привежите их о свој врат и напишите на таблици срдаца својих, и наћи ћете благодат” (СВЕТИ САВА 1986: 102); или: „На свим путевима својим знајте да прави буду путеви ваши и ноге ваше неће се спотицати” (СВЕТИ САВА 1986: 102). Ове рече-нице могу бити основа за разговор са ученицима у коме би се проблемати-зовали појмови милостиње и осјетљивости према људима у невољи, а затим и за разговор о ученичком разумијевању појмова хођења по исправном путу и њиховом доживљају савјета старијих.

Како се из наведених извода види, Симеонова бесједа синовима из-узетно је погодна штиво за разговор са ученицима на општеживотне теме, чиме се ауторитативно (преко њима знаних личности из историје) раздвајају добри од лоших поступака. Велика је вјероватноћа да ће, уз пажљиво и инспиративно вођен разговор о тексту, његове по(р)уке оста-вити жељени траг.

4. 2. Одломак за средњошколску обраду: Опис боловања и смрти СИМЕО-НОВЕ.⁴ Ученицима гимназија стваралаштво Светога Саве репрезентује се преко задатог одломка из *Житија јосїодина Симеона*. Будући да је сред-њошколски приступ и књижевноисторијски, преко одломка треба пред-ставити Светога Саву као аутора. То подразумијева његово смјештање у историјски контекст краја 12. и првих деценија 13. вијека, те повезивање са градивом које су ученици усвојили у основној школи. Предвиђена ко-релација са предметом Историја може се односити управо на основно-школски ниво, јер се наставне јединице из области националне историје средњег вијека са којима се доводи у везу ова наставна јединица из књи-жевности обрађују тек у другој години средње школе. Због тога је врло добро дошло да наставник подстакне ученике да се присјете већ науче-

⁴ Видјети и чланак: Митић 1995.

ног и да означе историјске околности у којима је живио и стварао Свети Сава. Сматрамо сасвим довољним да ученици за потребе обраде ове наставне јединице буду упознати с тим када је рођен и када је умро Свети Сава и како су у основним цртама текле његове активности (бјежање на Свету Гору, монашење, оснивање Хиландара, пренос моштију Светог Симеона, боравак у Студеници, задобијање аутокефалности Српске православне Цркве, рад на устројству Цркве, повлачење са трона, поклоничка путовања и смрт у Бугарској), тим прије што наставни програм предвиђа обраду Доментијанових и Теодосијевих дјела у којима се детаљно обрађује Савин живот.

Претежније је да се на овом мјесту представе Савина дјела: *Оснивачка повеља манастира Хиландара*, *Карејски тийик*, *Хиландарски тийик*, *Служба Светом Симеону*, *Студенички Тийик* (унутар којег је *Житије јосјодина Симеона*), *Указ за држање Псалтира*, *Закономјравило* и *Писмо студеничком итуману Сјиригону*. И то у врло кратким цртама. Требало би појаснити ученицима зашто се о Сави говори као о *првом*. У чему је он то био први? Први по имену познати српски писац чија су дјела сачувана, аутор првог житија у српској књижевности, аутор прве службе једном српском светитељу, први архиепископ, први и велики српски законодавац и сл. С тим у вези, у представљању дјела Светога Саве више би пажње, поред самог *Житија јосјодина Симеона*, требало обратити на *Службу Светом Симеону* и на *Закономјравило* (в. Никитовић 2018).

Подразумијева се да су ученици већ упознати са основама поетике српске средњовјековне књижевности, а нарочито са жанром житија (в. Трифуновић 1990: 47–77). Увијек је упутно нагласити некомпатибилност појмова биографија и житије (Дојчиновић 2016: 13–25), будући да житије подразумејева говор о светитељу, што за посљедицу има врло селективан избор информација. Светитељи треба да служе као узор онима који читају или слушају о њиховим животима, те се, за разлику од биографије, свјесно и плански заобилазе она мјеста која би оптеретила приповиједање, а не би имала функцију свједочења светости. Биографију може имати било ко, па и злочинац, а житије не. Са ученицима се такође може разговарати о овом концепту, али и о њиховом виђењу разлике између биографије и хагиографије (житија).

Када су ученици упознати са историјским околностима у којима је живио и стварао Свети Сава, те са дјелима која је написао, пажња се усмјерава на *Житије јосјодина Симеона*, а пошто се ученици подсјете поетике жанра житија. Наставник би требало да ученицима представи

дјело у цијелости, а потом да се усредсреде на одабрани одјељак. Препоручљиво би било да ученици текст већ раније прочитају.

Сава приповједне цјелине обиљежава датумима, попут дневничких написа: „у 7. дан месеца фебруара”, „а када је дошао 8. дан тога месеца”, „у 11. дан тога месеца” и „а када је дошао 12. дан тога месеца”. Описи боловања и смрти Светог Симеона препознатљиво су одвојене цјелине. „У 7. дан месеца фебруара поче часна старост његова нешто мало слабити” (СВЕТИ САВА 1986: 110) увод је у први дио (побољевање), а „у 11. дан тога месеца видех га како се спрема за полазак” (СВЕТИ САВА 1986: 113) увод је у други дио (смрт). Симеон у моменту слабљења бесједи Сави и поучава га као и Вукана и Стефана приликом напуштања престола. Са ученицима се може разговарати о поукама које отац упућује сину, о њиховом значењу и актуелности у модерно доба. Посебно се могу изабрати неке мисли и детаљније коментарисати. На примјер: „Не облиचाвај зле, да те не омрзне. Обличавај премудрога, и заволеће те” (СВЕТИ САВА 1986: 110). Такође, питања се могу поставити и о Симеоновом односу према умирању (да ли је то разлог за жалост или не, да ли је смрт крај или не и сл.). Савино приповиједање је емотивно и лично. Требало би да ученици буду у стању да то аргументују.

Када је предосјетио смрт, Симеон је Сави удијелио посљедњи благослов и наложио је да се изврше припреме за његов одлазак. Детаљи с тим у вези нарочито су занчајни, јер се њима инсистира на контрасту између некад великог владара и скромног монаха који умире положен на земљу са каменом под главом: „Јер, ваистину, браћо моја љубљена и оци, чудо беше гледати: онај кога се сви бојаху и од кога трептаху све земље, тај је изгледао као један од туђинаца, убог, расом обавијен, где лежи на земљи, на рогозини, а камен му под главом, и сви му се клањају, а он скрушено моли од свију проштења и благослова” (СВЕТИ САВА 1986: 114).

У завршници описа говори се о самом моменту смрти, и то на врло оригиналан начин. Наиме, Сава свједочи како је са једним свештеником читаву ноћ бдио поред очевог одра. Симеон је био тих, није се оглашавао. Наједном, када је почело јутарње богослужење, Симеон је живнуо и почео да поје за то богослужење уобичајене стихове из 150. псалма. Свијетлог лица, најприје је погледао ка небу и узвикнуо: „Хвалите Бога међу светима његовим, хвалите га и на тврђи силе његове” (СВЕТИ САВА 1986: 114); а на Савино питање кога то види, одговорио је другим стихом истог псалма: „Хвалите га и на силама његовим, хвалите га и по премногој владавини његовој” (СВЕТИ САВА 1986: 114). Одмах је умро. На овај начин

Слика 1 – Мозаичка икона Бојородице, 12. вијек (Хиландар)

Сава је забиљежио моменат преласка Симеоновог у Царство Небеско. Постајући нијем и незаинтересован за Савина питања, Симеон не пре-стаје да поје похвалу Богу, како се вјерује да непрестано чине и анђели у Царству Небеском.

Занимљиво би било ученицима поменути да се у Хиландару до да-нас чува икона за коју се претпоставља да је управо она пред којом је умро Свети Симеон. У питању је мозаичка икона на дрвету, вјероватно из 12. вијека (*Слика 1*).

Радмила Маринковић је у својим истраживањима доказивала како је опис боловања и смрти Симеонове Сава у *Жиџије* пренио из ранијег извјештаја који је упутио српском двору (2007: 87–97). Према њеном тумачењу, пишући о студеничком ктитору, Сава је настојао да буде што аутентичнији. Због тога није смишљао нову причу о скончању Симеоно-вом, већ је користио већ написани материјал.

ИЗВОРИ

- ДОМЕНТИЈАН 2001: Доментијан. *Жиџије Светиої Саве* (прир. Љ. Јухас-Геор-гиевска, Т. Јовановић). Београд: Српска књижевна задруга.
- МПСЈ: Модернизовани програм за Српски језик за 6, 7, 8. и 9. разред. Интернет, доступно на https://www.rpz-rs.org/sajt/doc/file/web_portal/05/5.2/Srpski%20jezik%206,7,8.%20%20i%209.%20razred.pdf, приступљено 6. 9. 2019. године.
- НПГ 2011: *Насџавни програма за први разред гимназије свих смјерова*. Бања Лука: Министарство просвјете и културе Републике Српске.
- СВЕТИ САВА 1986: Свети Сава. *Сабрани списи* (прир. Д. Богдановић). Еди-ција Српска књижевност у 24 књиге. Књ. 1. Београд: Просвета – Срп-ска књижевна задруга.
- СВЕТИ САВА 1998: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Т. Јовановић). Београд: Српска књижевна задруга.
- СВЕТИ САВА 2000: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Љ. Јухас-Георгиевска). Библиотека Антологија српске књижевности. Књ. 1. Београд: Народ-на књига – Алфа.
- СВЕТИ САВА 2001: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Љ. Јухас-Георгиевска). Библиотека Избор. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- СВЕТИ САВА 2003: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Љ. Јухас-Георгиевска). Библиотека Антологија српске књижевности. Књ. 1. Београд: Народ-на књига – Алфа.

- СВЕТИ САВА 2005: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Љ. Јухас-Георгиевска). Бисери српске књижевности. Књ. 1. Београд: Политика – Народна књига – Алфа.
- СВЕТИ САВА 2008: Свети Сава. *Сабрани сјиси* (прир. Д. Богдановић). Београд: Просвета.
- СВЕТИ САВА 2009: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Љ. Јухас-Георгиевска). Библиотека Антологија српске књижевности. Београд: Народна књига – Алфа.
- СВЕТИ САВА 2010: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Т. Јовановић). Антологијска едиција Десет векова српске књижевности. Књ. 1. Нови Сад: Издавачки центар Матице српске.
- СВЕТИ САВА 2012: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Љ. Јухас-Георгиевска). Библиотека Антологија српске књижевности. Књ. 1. Београд: Народна књига.
- СВЕТИ САВА 2018: Свети Сава. *Сабрана дела* (прир. Т. Јовановић). Поновљена издања кола Српске књижевне задруге у дивот опреми. Београд: Српска књижевна задруга.

ЛИТЕРАТУРА

- БУБАЛО 2016: Ђорђе Бубало. Српска земља и поморска у доба владавине Немањића. Београд: Филип Вишњић.
- ДОЈЧИНОВИЋ 2016: Данијел Дојчиновић. *Ѓиш недостајшјька разоума мојю: Найиси из историје и шеорије сшаре српске књижевности*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства.
- ДОЈЧИНОВИЋ 2018: Данијел Дојчиновић. Сава као наставник: Ареопагитско читање Доментијана (I). Зборник *Средњи век у српској науци, историји, књижевности и уметности IX*. Народна библиотека „Ресавска школа” (Деспотовац) – Институт за српски језик САНУ, 87–92.
- ИСН I 1981: *Историја српског народа. Књига 1. Од најстаријих времена до Марицке бишке (1371)*. Београд: Српска књижевна задруга.
- КАШАНИН 1990: Милан Кашанин. *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Просвета.
- ЛЕ ГОФ 2007: Жак Ле Гоф (прир.). *Човек средњег века*. Београд: Слио.
- ЛЕКСИКОН 1999: *Лексикон српског средњег века* (прир. С. Ђирковић, Р. Михаљчић). Београд: Knowledge.

- МАРИНКОВИЋ 2007: Радмила Маринковић. *Светшорогна јосјода срјска*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- МИТИЋ 1995: Милунка Митић. Могућ методички приступ обради тематске јединице: „Сава Немањић (Свети Сава) – Житије Св. Симеона (одломак), болест и смрт Св. Симеона”. *Књижевности и језик*, година XLIII, свеска 3–4, 87–94.
- НИКИТОВИЋ 2018: Зорица Никитовић. Рецепција *Законоправила* Светога Саве (1219). Зборник радова са научног скупа *Наука и стварности*. Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 291–311.
- ПОЛОВИНА 2016: Наташа Половина. *Сава Немањић – Свети Сава*. Нови Сад: Школска књига.
- ТРИФУНОВИЋ 1990: Ђорђе Трифуновић. *Азбучник српских средњовековних књижевних појмова*. Београд: Нолит.
- ЂИРКОВИЋ 1995: Сима Ђирковић. *Срби у средњем веку*. Београд: Издавачка задруга ИДЕА – ИП Глосаријум – Службени гласник.

***

- LE GOF 1999: Žak Le Gof. *Srednjovekovno imaginarno. Ogledi*. Sremski Karlovcı – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.

Danijel Dojčinović

St. Sava as an Author and the Educational Approach to His Oeuvre

Summary

The primary and grammar school curricula in the Republic of Srpska provide for teaching units dedicated to the oeuvre of St. Sava, and, as a rule, an extract from *The Life of St. Simeon* is used as a reading text. The paper provides some basic information about the literary work of St. Sava, which could help teachers to prepare this teaching unit in a more comprehensive way. Lastly, there are some suggestions for an analysis of the chosen extracts from the St. Sava's text given there.

Keywords: Serbian mediaeval literature, St. Sava, *The Life of St. Simeon*, classroom analysis.